

EIS-Nederland eenderde eeuw oud

Peter van Helsdingen

TREFWOORDEN

Jubileum, inventarisatie, European Invertebrate Survey, geschiedenis

Entomologische Berichten 68 (6): 223-226

Op 6 september 2008 was het de hele dag feest: EIS-Nederland vierde het 33,3-jarig jubileum, met lezingen, de uitgave van het boekje *Passie voor kleine beestjes* en een hele middag inventariseren van het Naturalis-terrein door alle aanwezigen. Reden genoeg om in Entomologische Berichten weer eens aandacht te besteden aan EIS. Onderstaande geschiedenis is een bewerking van de tekst uit het jubileumboekje.

Op 6 september dit jaar vierde European Invertebrate Survey - Nederland (kortweg EIS of EIS-Nederland) een jubileum: op die dag was het 33,3 jaar geleden dat de organisatie ontstond. In de ochtend van de feestdag werden voordrachten gehouden door Matthijs Schouten (Al wat wemelt – Evertibraten in cultuur-historisch perspectief) en Menno Schilthuizen (En dan nu: het ecologisch weerbericht) en werd het jubileumboekje (Kleukers et al. 2008) aangeboden aan de directeur van Naturalis, die bovendien nog een beheeradvies mocht ontvangen voor het terrein rond Naturalis, zodat de biodiversiteit daar nog zou kunnen toenemen.

De aanloop naar de viering begon al veel eerder in het jaar met het inventariseren van de flora en fauna op het terrein rond Naturalis, waar EIS is gehuisvest. Met behulp van alle mogelijke vangmethoden en de inzet van niet alleen de medewerkers van EIS, maar ook die van Naturalis en enkele verwante organisaties werd het terrein uitgekamd, inclusief het water eromheen en de lucht erboven. Er werd zelfs geëxperimenteerd met een zeppelin met daaronder een vangtrechter om luchtplankton te bemonsteren (figuur 1). Helaas was het een weekend met veel wind die tussen de hoge bebouwing doortrok, dus in wetenschappelijke zin werd deze vorm van vangen geen groot succes, maar het was wel een aandachtstrekker!

Het terrein is nu een biodiversiteitshotspot van de eerste orde. Waarschijnlijk is geen terrein in Nederland zo uitgebreid onderzocht op een zo groot aantal diergroepen! We pretenderen niet volledig te zijn – daarvoor zijn flora en fauna te dynamisch – maar de slotscore op de feestdag zelf, met inzet van de aanwezige feestgangers behaald, loog er niet om: 1400 soorten werden vastgesteld. En de teller staat nog niet stil – inmiddels is het half oktober en tellen we ruim 1500 soorten en tot het eind van het jaar kunnen nieuwe soorten nog worden toegevoegd.

Het begin van de EIS-tijd

Hoe en wanneer ontstond EIS precies? Zelden is iets helemaal nieuw, een absoluut novum. Eigenlijk ontstond EIS in het buitenland. John Heath uit Monks Wood, Groot-Brittannië, en Jean Leclerq uit Gembloux, België, hadden bedacht dat het centraal samenbrengen van Europese verspreidingsgegevens van ongewervelde dieren de gebruiksmogelijkheden zouden vergroten en de versnippering van gegevens ongedaan zou maken. Museumcollecties, onderzoeksinstituten en particuliere onderzoekers bezaten allemaal verspreidingsgegevens, maar niemand had het gehele overzicht. Als je al die gegevens bij elkaar zou brengen zouden er voor iedere groep Europese verspreidingsatlassen gemaakt kunnen worden. In verschillende landen

waren al nationale of regionale databanken opgezet en door die te koppelen zou er een groot Europees netwerk kunnen ontstaan. Er zou binnen Europa dan steeds één persoon verantwoordelijk zijn voor een bepaalde diergroep. John Heath zou bijvoorbeeld van alle instituten en onderzoekers de gegevens van de vlinders krijgen en beheren en daarmee verspreidingskaarten produceren. Een ander zou als centraal persoon voor de bijen en wespen gaan fungeren. Zo zou er een coördinator komen voor iedere groep van ongewervelden, die als een soort superspecialist op Europees niveau de kennis bezat om de soorten te herkennen en de gegevens op betrouwbaarheid te toetsen.

Dat idee is later niet op die manier nagevolgd, omdat de voorkeur bij de meesten toch uitging naar werken op landelijk of regionaal niveau. Het was blijkbaar nog te vroeg om tot echte Europese samenwerking voor de bundeling van gegevens te komen. Er was ook verschil van opvatting over het doel. De initiatiefnemers en voorstanders van een centrale gegevensopslag per diergroep (Heath en Leclerq) wilden eigenlijk alleen verspreidingskaarten maken. Anderen wilden ook ecologische gegevens vastleggen.

Wel voelde men voor één internationale vereniging. Rond 1970 werd die opgericht en de initiatiefnemers noemden die organisatie de European Invertebrate Survey; de registratie van ongewervelde dieren in Europa. Deze internationale organisatie bestaat nog steeds, al leidt ze op het ogenblik een wat verborgen bestaan. In de loop van zijn bestaan heeft EIS om het jaar een congress georganiseerd en ze vormde vele jaren de kern van de Expert Group on Invertebrates voor de Bern-conventie. Daar heeft ze, in afnemende mate, nog steeds een belangrijke stem.

Start in Nederland

Een nationale registratie van verspreidingsgegevens van ongewervelde dieren was er in Nederland niet. Hierin liepen we duidelijk achter op andere landen. Nederlandse faunisten zagen er wel wat in, want in ons kleine land was alles nog versnipperd en verdeeld over een groot aantal instellingen, om nog maar te zwijgen over alle particuliere collecties, aantekeningen en kennis. Een eerste stap zou dus moeten zijn om al die gegevens te centraliseren. Nederland was al eerder benaderd door Heath en Leclerq, waarna deelname aan het internationale overleg volgde. Ook in eigen land werd overlegd, maar het zaadje was niet in vruchtbare aarde gevallen. Men was het er niet over eens geworden waar die centrale registratie moest komen en dus was er niets gebeurd.

In 1974 werd er opnieuw een poging gewaagd. Het moest er

1. De zeppelin die gebruikt werd om 'luchtplankton' te inventariseren tijdens het jubileumfeest. Foto: P.J. van Helsdingen.
1. The zeppelin that was used to sample aerial plankton during the jubilee festivities.

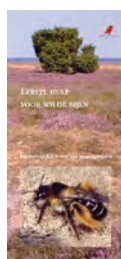
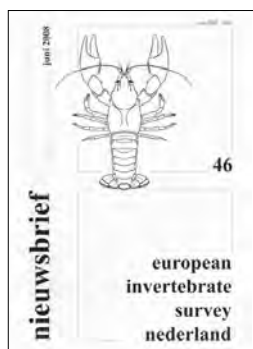
nu toch echt eens van komen. Op het toenmalige Rijksmuseum van Natuurlijke Historie in Leiden smeedden wij daarom een plan. Eerst het land in om te kijken op welk instituut een dergelijke nationale activiteit kon worden ondergebracht. We gingen langs de instituten die in die tijd dit soort faunistisch onderzoek uitvoerden, zoals het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (een voorloper van het huidige Alterra) en het Nederlands Instituut voor Oecologisch Onderzoek (nu Nederlands Instituut voor Ecologie). Ze vonden het allemaal een goed initiatief, maar de tijd was er niet naar om iets nieuws te gaan beginnen. Het was een periode van krimp, met personeelsstops en samenvoegen van onderzoekinstellingen. Zou het dan weer niet van de grond komen?

Cas de Stoppelaar – de wegbereider

Inmiddels hadden wij op het Leidse museum ons zo vastgebeten in het plan dat we door wilden zetten en we besloten het maar zelf te doen. Het museum leek ons wel degelijk een goede plek voor een dergelijke taak. Met een wervend voorstel bij het ministerie van WVC, waaronder het museum toen viel, hadden wij succes en we mochten een proefproject opzetten. Op 17 maart 1975 ging Cas de Stoppelaar aan de slag. De organisatie was daarmee een feit en wij beschouwen die dag als de start

van EIS-Nederland. Die toevoeging 'Nederland' was nodig om het van de internationale organisatie te onderscheiden. Cas de Stoppelaar schreef een handleiding, ontwierp een registratiesysteem voor de terreinkenmerken, zoals bodemgesteldheid en vegetatietype, en maakte een inventarisatieatlas van Nederland met de oude signatuur voor de EIS-hokken als coördinatenstelsel, gebaseerd op het UTM-systeem (Universal Transverse Mercator). Internationaal georiënteerd, want het UTM-systeem had de toekomst. In september 1976 waren de voorbereidingen klaar, na eindeloze gesprekken met alle mensen die dit initiatief wel wilden steunen, maar die ook allemaal hun eigen ideeën hadden. Het is erg belangrijk gebleken om die mensen er vanaf het begin bij te betrekken, zodat EIS-Nederland breed gedragen ging worden.

De levensvatbaarheid van het project was duidelijk, maar het ministerie wilde en kon geen extra personeelslid betalen. Er werd daarom subsidie aangevraagd bij het pas opgerichte Prins Bernhard Fonds om een permanent bureau op te zetten en het werk voort te kunnen zetten, want de belangstelling was inmiddels groot. Er werd een plan ingestuurd voor verdere ontwikkeling gedurende drie jaar. Het fonds keurde het plan goed, bevestigde ons gul en bovendien met een bedrag ineens, wat in een tijd van stijgende rente nog flink wat extra kapitaal genereerde.

2. Typen publicaties van EIS-Nederland.
2. Publication types of EIS-Nederland.

Jan van Tol – eerste coördinator

De driejarige subsidie van het Prins Bernhard Fonds maakte het mogelijk om op 1 april 1977 Jan van Tol als eerste coördinator van het Centraal Bureau van EIS-Nederland aan te stellen. Hij heeft deze functie tot 1 juni 1986 bekleed. Zo op papier klinkt dat heel eenvoudig, maar dat was het helemaal niet. Na drie jaar zou het ministerie een extra formatieplaats beschikbaar stellen om de voortgang te garanderen, zo was als voorwaarde bij de subsidie van het Prins Bernhard Fonds bedongen. Hun subsidie was duidelijk bedoeld om iets blijvends op te laten zetten. Toen het zover was probeerde het ministerie daar toch weer onderuit te komen, maar Wim Vervoort, de directeur van het museum, gaf daar niet aan toe. Wij kregen dus de toegezegde uitbreiding en de coördinator kon aanblijven.

In die eerste jaren werd de EIS-Nieuwsbrief opgezet, verschenen de eerste afleveringen van het tijdschrift 'Nederlandse Faunistische Mededelingen' en werd er zelfs als eerste opdracht een inventarisatie uitgevoerd voor een ruilverkaveling bij Norg-Roden. Om het werk, en vooral de financiering, gescheiden te houden van het museum werd het bureau in 1980 ondergebracht in een stichting met de directeur van het museum als voorzitter van het bestuur. De stichting was eigenlijk een afdeling van het museum en dat bleef zo tot de verzelfstandiging in 1995.

Erik van Nieuwerkerken – tweede coördinator

Op 1 juni 1986 werd Erik van Nieuwerkerken de nieuwe coördinator. Dat bleef hij tot eind 1998. Hij nam het initiatief voor het uitgeven van de boekenserie 'Nederlandse Fauna', de voortzetting van een eerdere uitgave van het museum, onder een andere naam en ooit onvoltooid doodgebloed. Omdat Erik van Nieuwerkerken ook betrokken raakte bij het voorbereiden van een symposium over Biodiversiteit, in 1995, en het redigeren van zowel een boek over de Biodiversiteit van Nederland als de eerste delen van de boekenserie "Nederlandse Fauna" werd hij tijdelijk en voor een deel van zijn werktijd vervangen door Wouter van Steenis.

Een nieuwe structuur – verzelfstandiging

Het Centraal Bureau van EIS-Nederland werd op den duur als een wat vreemde eend binnen de museummuren ervaren. Het museum wilde de verantwoordelijkheid overdragen en er werd daarom naar een nieuwe constructie gezocht. Veel overleg, met hulp van een Adviescommissie en een Initiatief-Comité, leidde tot een nieuw stichtingsbestuur met merendeels externe bestuursleden, waardoor de Stichting EIS-Nederland onafhankelijk werd van het museum. EIS-Nederland was daarmee verzelfstandigd, wat op 30 maart 1995 in een convenant tussen museum en EIS werd vastgelegd. Kort gezegd: het museum verschaft onderdak aan de stichting en betaalt 1,5 formatieplaats, terwijl het profiteert van de bij EIS aanwezige kennis van de Nederlandse fauna. Vanaf dat ogenblik gaf het bestuur leiding aan de stichting en bepaalde in samenspraak met de coördinator, die vanaf toen directeur van het Centraal Bureau werd genoemd, de werkzaamheden op het bureau.

Roy Kleukers – derde coördinator-directeur

Roy Kleukers was al vanaf 1990 bij EIS-Nederland aan het werk voor een sprinkhanenproject, maar vertrok in mei 1995 voor anderhalf jaar naar Italië. Na terugkomst werd hij weer bij EIS-Nederland betrokken en in 1997 part-time vervanger van Erik van Nieuwerkerken. Op 1 januari 1999 volgde hij hem op als directeur van het Centraal Bureau. In 1998 had Theo Zeegers gedurende enige tijd het bureau versterkt.

Huidige toestand

Inmiddels werken er zes personen binnen de organisatie, waarvan vier rechtstreeks door de stichting betaald, en de werkzaamheden zijn flink toegenomen. Een mix van ondersteuning van de EIS-werkgroepen, het uitvoeren van eigen projecten en externe opdrachten vormen de dagelijkse werkzaamheden. De externe opdrachten vormen de commerciële activiteiten van EIS die de middelen leveren om de extra ambities, te weten de idealistische activiteiten op het gebied van verspreiding en bescherming van ongewervelden, te kunnen uitvoeren.

Daarnaast worden er veel publicaties geproduceerd (figuur 2). EIS-Nederland levert regelmatig manuscripten aan voor de boekenserie Nederlandse Fauna, soms in samenwerking met andere organisaties. Er verschijnen regelmatig afleveringen van Nederlandse Faunistische Mededelingen, verspreidingsatlassen en determinatietabellen, alle om kennis over soorten en groepen te verspreiden. En natuurlijk de Nieuwsbrief als contactmiddel met de onmisbare achterban: de vrijwilligers, werkgroepcoördinatoren en -leden, waar zeer veel van de kennis vandaan komt. Zij vormen de achterban van EIS. De vrijwilligers zijn gegroepeerd in de ongeveer 50 werkgroepen. De werkgroepen zijn gebaseerd op taxonomische groepen met steeds een werkgroep-coördinator als aanspreekpunt. Werkgroepen

kunnen groot zijn met veel actieve leden, maar er zijn er ook die uit één persoon bestaan. En natuurlijk bestaan er vrijwilligers die zich niet willen aansluiten bij een werkgroep, die liever solitair werken. Het streven van EIS is wel alle actieve vrijwilligers bij EIS te betrekken, maar dwingen kunnen we niemand. Het zijn immers vrijwilligers...

Terugblik en blik op de toekomst

Bij een terugblik op wat er in de periode van eenderde eeuw allemaal is veranderd, zijn het vooral de technische ontwikkelingen die in het oog springen. In het begin leverde men ponslijsten in waarop in kolommen de gegevens werden genoteerd. Ponsstypistes typten die uit en dat leverde ponskaarten op, kaarten met gaatjes die door een machine konden worden gelezen. De gegevens konden worden gesorteerd en je kon er statistische berekeningen op loslaten. EIS was daarbij onmisbaar omdat de waarnemers zelf geen ponskaarten kon maken en lezen. Met de komst van de computer kon die tussenstap van de ponskaart worden overgeslagen en kon iedereen zelf zijn gegevens invoe-

ren, al was gespecialiseerde hulp soms nog welkom. Verspreidingskaarten werden oorspronkelijk met de hand gemaakt, maar inmiddels hebben computers die taak overgenomen. EIS werd daardoor op het gebied van basale serviceverlening bij registratie van gegevens meer en meer overbodig. Het UTM-systeem is inmiddels voor binnenlands gebruik vervangen door het in Nederland algemeen gebruikte systeem van Amersfoort-coördinaten.

De volgende stap zal de palmtop zijn – een draagbaar computertje dat mee het veld in gaat en waarop ter plaatse gegevens ingevoerd kunnen worden, waarna ze gemakkelijk in de computer thuis of waar ter wereld dan ook kunnen worden opgeslagen. De EIS-organisatie is nu vooral stimulerend door het opzetten van grotere projecten en het bieden van publicatiemogelijkheden, zoals uitvoerig te lezen valt in het artikel uit 2004 (Reemer & Kleukers 2004).

Zo begon de EIS-tijd in Nederland voorzichtig, maar de tijd heeft bewezen dat EIS niet meer is weg te denken. Het zou dus wel eens een lange EIS-tijd kunnen worden ... we hopen het.

Literatuur

Kleukers R, Berg M & van Strien W (red.) 2008. Passie voor kleine beestjes, 33,3 jaar EIS-Nederland. 90 pp. EIS-Nederland.

Reemer M & Kleukers R 2004. EIS-Nederland: een landelijk excursieboekje vol ongewervelden. Entomologische Berichten 64: 21-25.

Van Helsdingen PJ 2008. Het begin van de EIS-tijd. In: Passie voor kleine beestjes, 33,3 jaar EIS-Nederland (Kleukers R, Berg M & van Strien W red.): 10-14. EIS-Nederland.

Summary

EIS-Nederland celebrates its first one-third century

On 6 September 2008 the Dutch branch of the European Invertebrate Survey organization celebrated its start, 33.3 years ago. EIS-NL is located in Naturalis, the Museum of Natural History in Leiden. Lectures in the morning and the presentation of a new booklet (written in Dutch, sorry) had lured many invertebrate specialists to the Museum. In the afternoon everybody could actively take part in the monitoring of all living organisms in, on and around the museum building. The inventory is ongoing, but so far more than 1400 organisms have been named! This makes the museum a true biodiversity hotspot. The present article briefly describes the past, present and future of EIS-NL.

Peter J van Helsdingen
Bureau EIS-Nederland
Postbus 9517
2300 RA Leiden
helsdingen@naturalis.nnm.nl